

ANA PINTARIĆ*

NOVELE »ZLATOOKIN OSMIJEH« STJEPKA TEŽAKA

Dr. Stjepko Težak ugledni je sveučilišni profesor, znameniti hrvatski jezikoslovac, autor gramatika, udžbenika, jezičnih savjetnika i znanstvenih knjiga. U radu se tematiziraju novele *Zlatookin osmijeh* (1996.), »da se vidi i ova vrsta moga rada«, kako je profesor napisao svojoj studentici. Rad se sastoji od tri dijela: /1/ Život i djelo(vanje) Stjepka Težaka, /2/ Zlatookin osmijeh, /3/ Jezično-stilske osobine.

Ključne riječi: Stjepko Težak, Zlatookin osmijeh, novele

1. Stjepko Težak (1926.-2006.) rođen je u Požunu kraj Ozlja. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao profesor hrvatskoga jezika radio je u osnovnim i srednjim školama (Legradu, Banjoj Luci, Kustošiji) te na Pedagoškoj akademiji i Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Obranio je doktorsku disertaciju *Ozaljski govor*, volio književnost, hrvatski jezik, jezično izražavanje i film, napisao je brojne udžbenike, knjige o jeziku i nastavi jezika, objelodanio niz stručnih i znanstvenih radova, dobitnik je nagrada »Ivan Filipović« (1970.) i »Davorin Trstenjak« (1984.), uređivao je *Modru lastu*, bio je i član-suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. O izboru svoga životnoga poziva profesor Težak je napisao: »Zavičajni govor, na kojem su svoj književni jezik temeljili Zrinski i Frankopani, a poslužio je i Jurju Križaniću kao rječnička, naglasna i gramatička podloga za njegovu utopijsku sveslavensku gramatiku, u osnovi čakavski, ali danas pokajkavljen i štokavskim nitima protkan, kriv je za moj doktorski rad *Ozaljski govor*, za moje postupno kretanje u znanstveno bavljenje dijalektologijom, poviješću jezika i suvremenim hrvatskim jezikom, kao i za današnji moj posao redovitog profesora na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.«¹

Zbirku novela *Zlatookin osmijeh* Stjepko Težak izdaje 1996. godine. Realističnim motivima djetinjstva ova je zbirka na tragu *Zlatnih danaka* (1918.) Jagode Truhelke, *Moje Zlatne doline* Zlate Kolarić-Kišur i *Vukovarskih uspomena* s. Mariangele Žigrić (1998.). U svim se djelima prepleću sretne i gorke slike. Jagoda Truhelka opisuje osječko djetinjstvo u donjogradskoj Labudovoj ulici i Tvrdi do preseljenja u Zagreb. Zlata Kolarić-Kišur iznosi najljepše slike djetinjstva u Zlatnoj dolini. S. Mariangela Žigrić opisuje sretna i teška vukovarska sjećanja do 1950-ih godina. Stjepko Težak prelazi okvire

* Prof. dr. sc. Ana Pintarić, Filozofski fakultet, Osijek

¹ Stjepko Težak: Autobiografski zapis, u: Stjepko Težak: Zlatookin osmijeh, Školska knjiga, Zagreb, 1996., 108.

djetinjstva te niže slike svoga nastavnikovanja a uključuje i motive Domovinskoga rata.

Među navedenim piscima i njihovim djelima razvidne su još neke poveznice. Svoje uspomene svi četvero ukoričuju u kasnijim godinama: Truhelka u 54-oj, Zlata Kolarić-Kišur u 78-oj, s. Mariangela u 67-oj, a Stjepko Težak u 70-oj.

Zbirka novela **Zlatookin osmijeh** (1996.) sadrži dvanaest naslova: *Skladatelj i gatalinka*, *Smrt princa Karnevala*, *Slavin akvarel*, *Pismo bez nadahnuća*, *Kraljica Ana*, *Zlatookin osmijeh Mona Lise*, *Čar Ivanjske noći*, *Dvije Dore*, *tri Josipa i ja*, *Kip domovine leta 197...*, *Suza na vlati*, *Na Kupi čun i Mjesec u rijeci*.

2. **Zlatookin osmijeh** je zbirka biografskih novela u kojima Stjepko Težak kronološki otkriva i predstavlja slike iz svoga ozaljskoga djetinjstva, preko nastavnikovanja u Kustošiji i Legradu sve do Domovinskoga rata 1990-ih godina. Težakove su novele slojevite. U prvom je planu djetinjstvo na slikovitim ozaljskim i kupskim predjelima (*Skladatelj i gatalinka*), školovanje i odrastanje uz baku (*Kip domovine leta 197...*, *Suza na vlati*), učiteljavanje u Legradu i Kustošiji (*Slavin akvarel*, *Kraljica Ana*, *Zlatookin osmijeh Mona Lise*, *Čar Ivanjske noći...*) te odvajanje od doma i Domovinski rat (*Na Kupi čun*, *Mjesec u rijeci*). Likovi su stvarni: osim pisca koji se krije iza lika dječaka Pavela i Tomice, javljaju se njegovi prijatelji Miško, Zlatko, Makso, Vlado, braća Crnčić, Igor, Ana, Biserka, Dubravka, Ivica, Ivanka, Zdenka, Zlata, Jura, autorova baka, bojnič. Pisac je uglavnom pripovjedač (*Skladatelj i gatalinka*, *Smrt princa Karnevala*, *Pismo bez nadahnuća*, *Zlatookin osmijeh Mona Lise*, *Dvije Dore*, *tri Josipa i ja*, *Kip domovine leta 197...*), a ponekad ulogu pripovjedača prepušta objektivnom (*Slavin akvarel*, *Kraljica Ana*, *Mjesec u rijeci*) i subjektivnom pripovjedaču (*Čar Ivanjske noći*, *Suza na vlati*, *Na Kupi čun*). Pripovijedanje je zanimljivo, ton je šaljiv i duhovit, razigran i ozbiljan, protkan socijalnim, tragičnim i ratnim motivima.

Novela **Skladatelj i gatalinka** opisuje najranije piščevo djetinjstvo, razigrano, raspjevano i siromašno, koje protječe u igri i kupanju u Kupi, dječjim nadmudrivanjima, ali i dubokim socijalnim osjećajima. Ton se novele mijenja od početne vedrine do isticanja socijalnih problema. Glavni lik je dječak Pavel koji s prijateljem Miškom svakodnevice napasa kravicu i uživa u slobodnom djetinjstvu u prirodi. Nemir u njihov život unese gospodin iz grada koji obeća za deset gatalinki platiti trideset dinara. Toliko dinara razigra maštu siromašnih dječaka i oni s puno nade krenu u potragu za malim zelenim žabama. Ali, iako su obišli sve vrbike, prekopali blato i gacali u vodi do koljena, gatalinkama ni traga. Čak ni Miško, mudrijaš i »velemajstor za sve one majstorije u kojima sam ja bio šeprtlja«,² nije mogao ništa učiniti. Žablji se kreket čuo na sve strane, ali to nisu bile gatalinke. Ne želeći izgubiti trideset dinara, dječaci se dogovore da će gospodinu ponuditi deset običnih žaba. Gospodin je

² Stjepko Težak: *Skladatelj i gatalinke*, isto, 9.

dobronamjerno prihvatio njihovu ponudu te ih za uloženi trud i jučerašnje pjevanje pjesmice *Žabe su na gozbi bile, regale su kvak, kvak, kvak*, nagradio deseticom. Dječjoj sreći nije bilo kraja, ali ni novim nevoljama.

Prvo je Miško ustanovio da je krava Perka progutala njegov srebrnjak. Budući da Miško nije mogao otpjeti to da je Pavelova desetica u džepu, a njegova u Perkinu želucu, predloži pravedno nadmetanje iz pračke - za Pavelovu deseticu: tko pogodi nacrtanu žabu, njegova je desetica. Iako je Pavel smatrao da to baš nije pravedno, pristao je, kao što je i inače pristajao na sve prijedloge starijega i jačega prijatelja. Miško je donio dvije nacrtane žabe i pračke, crteže postavio na ogradu i nadmetanje je počelo. Ali, umjesto razrješenja situacije, ubrzo je odjeknuo zvuk razbijena stakla na kući susjeda Blaža te su uplašeni dječaci pobjegli. Uveče je Pavel potihom ušao u kuću. Uplašio se kada je vidio da susjed Blaž razgovara s majkom. Zastao je i osluhnuo. Susjed se žalio na neimaštinu i razbijen prozor koji treba popraviti, a nema novaca ni za lijek koji je ženi neophodan. Pod tim se teškim riječima Pavel zamisli i osjeti kako ga je »ožegla desetica u džepu kao da je užarena pa kad je djed izjavio da je posljednji dinar jučer izdao za porez, izvukao sam srebrnjak iz džepa i pružio ga Blažu: »Ovo sam dobio za prodane žabe. Uzmite! Kupite lijek.«³

Pavel i Miško su prijatelji, ali Miško, dvije godine stariji i jači, preuzima ulogu vođe. Domišljat je, okretan, poduzetan i samouvjeren, često nadobudan prema Pavelu. Obično je svoju kravicu na pašu dovodio pola sata kasnije tvrdeći da je njegova krava »brža i pametnija od moje pa joj ne treba toliko vremena koliko mojoj da bi se dosita napasla.«⁴ Zatim, iako je Pavel ugovorio s gospodinom posao o gatalinkama, Miško mu nameće svoju pravednu podjelu nagrade: »Meni dvadeset, tebi trideset dinara.«⁵

Nakon razigrane i raspjevane početne scene, raspoloženje se pod utjecajem socijalnih motiva naglo mijenja. Kada Pavel čuje da bi za deset žaba mogao zaraditi trideset dinara, pomisli na djeda koji se muči negdje u američkim kamenolomima: »Trideset dinara za deset žaba! Bože, pa za trideset dinara djed se muči tri dana u kamenolomu!«

U Truhelkinim *Zlatnim dancima* ima jedna snažna scena suosjećanja s tuđom nevoljom. Kada je drvosječa Đorđo pričao o svojim životnim nevoljama i tragedijama, uboga se Kristina povukla u tamu i navukla maramu na oči da nitko ne vidi kako plače nad tuđom nevoljom. Na sličan način i Pavel doživljava susjedovu nevolju. Smatrajući se krivcem zbog razbijenoga stakla, još ga je više rastužila susjedova nevolja. Kao da je u trenu nestalo onoga razigranoga i bezbrižnoga kupskoga jarčića, Pavel je osjetio kako je susjedova nevolja veća od djedove koji radi u dalekoj Americi, ožeže ga desetica i ponudi je susjedu. Socijalni je motiv snažno izražen u još dvjema novelama: *Kipu domovine leta 197..* i *Suza na vlati*.

³ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinke, isto, 16.

⁴ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 9.

⁵ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 10.

Novela **Kip domovine leta 197...** naslovom podsjeća na *Kip domovine vu početku leta 1831*. Pavla Štoosa te na *Kip domovine leta 188** Antuna Gustava Matoša, u kojima se predočava gorko-ironično-tragična priča jednoga naroda. Brojnim se odlascima u Ameriku, Argentinu ili Njemačku obitelj svela na dvije krajnje generacije: baku i unučad.

Poput Meštrovićeve Majke koja čuva povijest Hrvata, baka »baka sjedi za prostrtim stolom...U crnini...«⁶ i čuva kućni prag. Sve je oprečno, prijetvorno, beznadno i ironično. Umjesto radosti, kao da se priprema pogrebna povorka: baka u crnini, svijeće, umjetno cvijeće, kolači, rakija... Tako već desetljećima baka priprema dom za povratnike koji generacijama rade u Americi, Argentini, Njemačkoj... Umjesto obitelji, na Badnjak se na jednom mjestu nađu božićne čestitke: jedna, koju je djed 1914. poslao iz »Merike«,⁷ druga, koju je 1939. poslao muž iz Amerike, treća, koju je poslije rata iz Njemačke poslao sin.

Djed je iz Argentine pisao: »Sretan Božić i Novo leto 1914. želi ti, draga Barice, tvoj Ivan. Poljubi Maricu. Je li kej narasla? Računam da bi na jesen došal doma. Nikej sam priskrbil, mislim da bu dost za novu hižu i malo zemlje. Sve najbolje i svim našim, tecu Marku i njegovim, kumu Jandriću i kumi Cili, stricu i strini, njegovemu štefiću (kak mu ide f školi?), vujni Ljubi i mali Slavici. F pismu ti šaljem pet dolari, tak da ti se najde za saku silu...«⁸ Umjesto djeda, došao je rat..

Iz Argentine je 1939. godine pisao Toma: »Draga žena i dica, pri nas je Novo leto zbilja pravo leto, a ne zima, i ni tak lipo kak vu naši brigi. Sama ravnica i sama kukuruza. Ja se nadam da bum ovo leto zadnji put argentinsku kukuruzu bral i da bum najkasnije o Petrovi doma. Sazidali bumo štalu, dopeljali elektriku, kupili još koji komadićak zemlje. Nemoj Ljubicu udati ove zime da joj i ja pir prispijem. Sretnu Novu godinu 1939. želi vam vaš tata Toma.«⁹ Umjesto Tome, došao je novi rat.

Treću je čestitku poslala unuka Zlata iz Njemačke: »Sretna ti Nova godina, bako! Ja, na žalost, moram biti ovdje da ovoj dječici napravim novogodišnje veselje. A i daleko je, pa se ne isplati trošiti za tko kratko vrijeme.«¹⁰

Stigla je i posljednja čestitka, mamina i tatina: »Draga mama, oprosti, ali nikak nismu mogli dojt za Novo leto. Gospa Hilda nas je klela i preklinjala da je ne ostavljamu v najveći harametnjavi. Ovdi je jako snig i čuda je skijašev. Da imam deset ruk, posla ne bi na vrime obavili. Tak nas ove zime opće ne bu domov. Sad je glavna sezona, a unda još dojde i fašnik, kad je isto tak gostov. Došli bumu na proliće za sigurno. Unda ti bumu najpotribniji. Triba bu

⁶ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 78.

⁷ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 80.

⁸ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 80.

⁹ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 81.

¹⁰ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 81.

tršće obrizati i okopati i se druge težačke posle obaviti. Sretnu Novu godinu...«¹¹

Previše iznevjerenih nada za jedan život. Kada je sve čestitke stavila pod jelu i poredala jednu pokraj druge, »baka je posrnula prema stolcu, ukočeno se zagledala u šarenu čestitku sa srnama na zaleđenom potoku i časkom tako ostala ukipljena sa suzama sleđenim u očima i na licu.«¹² A kada je u unukovim očima razabrala želju za odlaskom u Njemačku, uspravila se i s praga svečano i odlučno rekla: »... V Njemačku ne buš išal!¹³... Ne buš nikam išal!«¹⁴ Ironično na kraju odzvanjaju zvuci s gramofonske ploče: Sinje more svijetu reci/da svoj narod Hrvat ljubi!

Taj se teški splet radosti i tuge, raspjevanosti i tragičnosti nastavlja i u noveli **Suza na vlati**. Dok su nekada djedovi i očevi odlazili trbuhom za kruhom, a žene s djecom ostajale uz ognjište, danas s muževima odlaze i žene a na ognjištu ostaju bake i unučad. Težak je i tvrd razgovor između svekrve i snahe: »Ja ne ću kak vi dvadeset i pet let biti prez muža, sama, s dvoje dice oko vrata! – Ali zato imaš hižu, imaš štalu, imaš blago, imaš zemlju! Kuliko ji je takvi? Da ni moj Martin prošal u Ameriku, bili bismo najgora sirotinja, tuđe sluge. Sad smo ipak svoji gospodari. – Da, gospodari ste meni i moji dicit, a svomu sinu niste. Da jeste, ne bi išal u Njemačku. Muž vam se vrnil iz Merike da bi ga pokopali u domaći ilovači, a sin vam već biži u Njemačku. I opet bute sami! Ja ne ću tak, ne ću, ne ću, ne ću i stoput ne ću. Žena mora biti s mužem. Ako un ide na Misec, idem i ja s njim. – Jadna baka! Suđeno joj da bude sama. Kuću kućila, zemlju obrađivala, blago timarila, djecu podizala sama, sama, i sad kad bi trebalo da malo odahne – opet ostaje sama.«¹⁵

Treća tematska cjelina, školske zgrade i nastavnikovanje, okupila je najveći broj novela: *Smrt princa Karnevala*, *Slavin akvarel*, *Pismo bez nadahnuća*, *Kraljica Ana*, *Zatookin osmijeh Mona Lise*, *Čar Ivanjske noć* i *Dvije Dore*, *tri Josipa i ja*.

Smrt princa Karnevala je duhovita priča o školskim nevoljama i pokladnom običaju spaljivanja princa Karnevala. Budući da se pred mlađim školarcima potukao, dječak (pisac) je za kaznu morao napisati sastavak na temu *Stariji moraju biti uzor mlađima*. Bila je to tema bez nadahnuća pa je naš junak bezuspješno sjedio uz prazan list u bilježnici. Kako su bili fašnički dani, s ulice je dopirala buka i glazba te dječaku nikako da »zasvijetli žaruljica i privuče prvu spasonosnu rečenicu.«¹⁶ Još kada ga je fašnička pogrebna povorka pozvala da svira bugariju, malo se dvoumio, ali je uzeo glazbalo i krenuo. Opet se uveče sjetio zadaće, ali bilo je kasno. Ipak je nešto napisao:

¹¹ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹² Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹³ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹⁴ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹⁵ Stjepko Težak, *Suza na vlati*, isto, 86.

¹⁶ Stjepko Težak: *Skladatelj i gatalinke*, isto, 20.

»Utorak. Upravo sam sjeo da napišem zadaću, kadli banuše maškare. Pozovu me da im se pridružim. Što sam mogao?! Slijedio sam primjer starijih.

Srijeda. Sprovod princa Karnevala. Nemaju svirača za bugariju. Pozovu mene. Poslušao sam starije od sebe. I poslovice kaže: Kud stariji okom, dobro dijete skokom!«

Zadaća je napisana, ali razrednica nije bila zadovoljna. Smatrala je da je trebalo pisati o roditeljima kao uzorima. Kraj priče ostao je otvoren. Učenik ne zna na čemu je pa se pita: »Jesam li danu riječ iskupio ili nisam?«¹⁷

Slavin akvarel na šaljiv način pripovijeda o izletu literaraca, likovnjaka, prirodnjaka, povjesničara i arheologa u potrazi za nadahnućima ili otkrićima.

Glavni lik je nadobudni Igor koji je smislio *genijalan* plan. Dok će ostali istraživati starine i tražiti nadahnuće za literarne uratke na čarobnim kupskim predjelima i ostacima nekadašnje utvrde, on će s Anom potražiti neotkrivene slike Slave Raškaj. »Čitao je on Peičevu knjigu o njoj. Sudeći po onom što Peič piše, ovdje još mora biti ljudi koji se nesretne slikarice sjećaju. Mogla bi se gdje na tavanu naći i koja njezina nepoznata slika.«¹⁸ Rečeno-učinjeno. Pokuca na vrata stare drvene kuće, ali se nitko ne odazove. Polako uđe, no nigdje nikoga. Igor pogledom obuhvati unutrašnjost kuće. Izazvan ljestvama prislonjenim o zid pod tavanskim poklopnim vratima, pomisli da je to put do neotkrivenih akvarela i poput lopova popne se na tavan. Ondje pravo neistraženo blago: sanduk do sanduka, a u sanducima svega i svačega: kukuruz, pšenica, ječam, raž, stare novine i knjige, a na dnu jednoga sanduka svežanj pejzažnih crteža s potpisom S. R. Igor se uznemiri i, misleći da su to akvareli Slave Raškaj, napusti kuću.

Diveći se svom uspjehu, lebdeći između sna i jave, najednom pod lipom ugleda priviđenje. »I gle! Pod lipom Slava. Lijepa, smeđokosa, začuđenih očiju, visoka čela – baš kao na autoportretu – s crtaćim priborom u krilu, a ruka s kistom zastala na pol puta pa boja kaplje u travu.«¹⁹ Posramljeni Igor sazna da su akvareli, koje je ukrao, njezini. Slova S. R. znače – Slava Ribarić.

Igor se pred djevojkom osjećao poput lopova. Provalio je u njezinu kuću, ukrao akvarele, a sada je ona zarobila njegovo srce. Ali, tko se nije svaki školski odmor zaljubljuvao u petnaestim godinama? »Smrtno ranjeni, umirali smo od ljubavi dok nas od mrtvih nije digla nova zvijezda«²⁰ i odsjaj sunčane zrake koji zlatom natoči njene oči. Hoće li to uspjeti modrolastašu i kraljici Ani?

Najkraća novela jest **Pismo bez nadahnuća** u kojoj dječak, poput romantičnog beznadnog zaljubljenika, uzaludno pokušava sročiti ljubavno pismo. Iako je junak napisao već nekoliko pjesmica, ljubavne mu riječi baš ne idu. Sve mu je bez veze. Odluči se snaći. Kao stari modrolastaš posegne za pjesmicama nepoznatih autora te se još obrati oblacima koji su, zna pouzdano, pomogli Puškinu, Ljermontovu, Nazoru, Cesariću i kome sve ne, ali

¹⁷ Stjepko Težak: Smrt princa Karnevala, isto, 23.

¹⁸ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 25.

¹⁹ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 28.

²⁰ Stjepko Težak: Kraljica Ana, isto, 38.

pomoći i nadahnuća niotkuda. Kako će ljubav znati da je ljubljena, ako joj se ne kaže? U istim su se jadima našli mnogi mladi pjesnici. Primjerice, Krilićev junak u priči *Ona +ja*, »sve je pokušao, ali ona ne primjećuje moju zaljubljenost, i to već tjednima.«²¹ Nakon mnogih pokušaja, junak (Krilić) odlučio se za sažeto pismo: »Ti mi se sviđaš! Zlatko.«²² Pismo je putovalo mnogim smiješnim putevima, ali nije stiglo do adresata. Je li Težakov patnik uspio poslati svoje pismo, ne zna se. Zna se samo da je u dubokoj boli »bez nade i nadahnuća«.²³ Dok su dječaci nespretno izražavali svoje ljubavne osjećaje, kraljica Ana imala je druge probleme.

U noveli **Kraljica Ana**, koju možemo nazvati novelom zabune, učenica Ana osjeti simpatije prema razredniku. Sanjarska Ana već zna kako će izgledati njihov prvi sastanak. Dok se pod zlatnim suncem budu sljubljuvale bijela boja broda i galeba s plavom bojom mora i neba i plavom bojom njezinih očiju, ona će ga čekati na palubi. Jer, sunce je samo za njih dvoje »od zlatnih ljusaka sagradilo most preko mora. Do neba. Titraju ljuške, treperi zlato prosuto po sunčevoj stazi od broda do nebosklona. Dršće modrina mora, sve nas čeka, sve nas hoće. Pođimo, kraljice moja!«²⁴ Ubrzo je razredniku stiglo pismo: »Razredniče, nađite priliku da se u Dubrovniku bar na pola sata nađemo nasamo. Vaša Ana.«²⁵ Razrednik se iznenadio kada je shvatio što se zbiva. Dok je Ana u njegovoj otvorenosti prema učenicima, pjesmi, razgovoru i šalama, prepoznala sunčani most »koji se ono od svojih odsjaja u moru satkalo za nas«,²⁶ iznenađeni se razrednik retorično upita: »O, zašto više niste djeca? Poput staraca u sve sumnjate. Ta ja nisam ništa tajio, ništa skrivao. Htio sam samo pokazati kako se organizira ekskurzija koja nije ni danguba ni muka.«²⁷

Novela **Zlatooki osmijeh Mona Lise** nastavlja priču o prvoj simpatiji. Kada se ona prvi put pojavila na razrednom pragu, zasjala je sunčana zraka i otkrila njezine zlatne oči. Otada, kad god im se pogledi sretnu, oči joj se zlate, »smeđa se boja pretače u boju staroga zlata, prelijeva se u moje oči, razlije mi se cijelim tijelom, uvire u svaku žilicu, nosi neku dotad neslućenu i neoćućenu ugodu i toplinu«,²⁸ sve do danas. Nevolja je jer su se svi dječaci zaljubili u razrednu Mona Lisu. Misleći kako Zlatooka gleda samo momke poput Hrvoja, našem je junaku preostalo da svoje ljubavne jade slaže u stihove. I ne sluteći, nadobudni je Hrvoje pomogao da se Zlatooka opredijeli. Eno, našega *zaljubljenoga bumbara* na Jarunu, čeka svoju ljubav. Ona malo kasni, što je i običaj, ali će doći. Već se u daljini nazire djevojka na biciklu. Sigurno je ona.

²¹ Zlatko Krilić: *Ona+ja*, u: Šaljive priče i priče bez šale, ABC naklada, Zagreb, 2002., 36.

²² Zlatko Krilić: *Ona+ja*, isto, 40.

²³ Stjepko Težak, *Pismo bez nadahnuća*, isto, 31.

²⁴ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 32.

²⁵ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 38.

²⁶ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 37.

²⁷ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 38.

²⁸ Stjepko Težak: *Zlatooki osmijeh Mona Lise*, isto, 40.

Još jedna-dvije simpatije i oproštaj s djetinjstvom, tema je novele **Čar Ivanjske noći**. Literarno je sijelo toga ljeta održano na mjestu gdje se Jadransko more grli s hrvatskom zemljom. Više od stvaranja pjesmica literarci su se nadali Biserkinjoj ljubavi, no ona je svoju pozornost usmjeravala »danas k meni, sutra k tebi, prekosutra k njemu, i to ne uvijek istim redom.«²⁹ Zato su dječaci odlučili baciti novčić i pismom-glavom uvesti red tko će joj se i kada udvarati. Ali, Biserka je iznenada nestala. I, nikom ništa. Biserku je zamijenila Ivanka. Poput pravoga nesretnoga trubadura Tomica (pisac) je osjetio kako mu je »Ivanka uronila duboko u mozak, u svaku žilicu i živac, ni časa nisam mogao bez nje. Javljala mi se u sanjama, sanjao sam je na javi. Sve moje intelektualne i imaginacijske sile odano su stupile njoj u službu.«³⁰ I tako sve dok se »pronađeni dragulj ne pokaže krivotvorenim. Ili umjetnim koraljem bez mirisa mora. Staklena imitacija bisera.«³¹

Iza ljetovanja ostala je prisega da će se prijateljstvo nastaviti do groba. To je ujedno i piščev oproštaj od djetinjstva. Još se trebalo oprostiti s Kupom. »U pogodnom času iskrao sam se iz kuće i spustio na Kupu. Čamcem sam uronio u noć na rijeci, a sluhom i duhom u koncert zrikavaca. Imao sam dojam da su nebo i zemlja prožeti tužnim zrikanjem.«³² Jesu li to plakali zrikavci ili pisac za svojim djetinjstvom?

3. Četiri su se rijeke razlile dolinama zlatnih djetinjstava: Drava Truhelkinim, Orlava djetinjstvom Zlate Kolarić-Kišur, Dunav djetinjstvom s. Mariangele i Kupa Težakovim djetinjstvom.

U dane Truhelkina djetinjstva (druga polovina 19. st.) Dravom su plovili mnogi brodovi, odzvanjale su brodske sirene, kloparale vodenice, odjekivali dječji glasovi i smijeh.

Zlata Kolarić-Kišur piše: »Za kupanja na Orljavi praćakali smo se zajedno s patkama, ili smo se natjeravali po vrbiku.«³³

S. Mariangela Žigrić piše kako je Dunav »za Žigriće bio netko živ. Gotovo osoba. Kad bismo se vraćali s puta, najprije bismo pošli u vrt pozdraviti Dunav. Tek onda bismo ušli u kuću pozdraviti ukućane.«³⁴

Kupa je početni i završni motiv Težakove zbirke. Radnja počinje na njenim obalama (*Skladatelj i gatalinka*) i završava (*Mjesec u rijeci*) u jednoj od najčarobnijih noći. Ljepotu Kupe još više ističe »zlatna bogata, zreložita njiva, ugrijani zrak nad pšeničnim zlatom, bijele ovčice koje putuju preko Dobre niz Kupu, Mrežnicu i Koranu preko Plitvica i Velebita na Jadran, na more...«³⁵ Danju se na obližnjim pašnjacima napasa stoka, dok djeca plivaju i izvode vodene vragolije. Uveče i u noći Kupa postaje čarobnom ljepoticom. Tada se u

²⁹ Stjepko Težak: Medulinski cvrčak, isto, 50.

³⁰ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 58.

³¹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, 63.

³² Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 64.

³³ Zlata Kolarić-Kišur: Moja Zlatna dolina, isto, 87.

³⁴ S. Mariangela Žigrić: Dunav, isto, 15.

³⁵ Stjepko Težak: Suza na vlati, isto, 85.

njenim vodama »odslikava zvjezdano nebo u crnilu noći. Klanjaju joj se vrbe ogrnute neprozirnim velom tame koja se naglo prikrada iz šume.«³⁶ Samo sretni namjernici postaju svjedocima čudesne igre mjeseca i vode. Na isti način, kako su Drava i Dunav sastavni dio osječke i vukovarske povijesti, tako je i Kupa dio ozaljske povijesti. Divnu Kupu, *zeleni smaragd* gledao je junački branitelj Sigeta Nikola grof Zrinski 1556., i Petar Zrinski, Katarina Zrinska, Jelena Zrinska i Fran Krsto Frankopan.

U *Zlatookinu osmijehu* prevladava pripovijedanje prepletено opisom, dijalogom i monologom. Posebice će čitateljima ostati u sjećanju neke scene i opisi:

- *opis seljačke kuće*: U opisu kuće prvo se iznosi vanjski a onda unutrašnji opis zagorske kuće koji odaje tradiciju, jednostavnost, siromaštvo, red i čistoću. »Kuća, stara, drvena, posivjelim crijepom pokrivena.«³⁷ Ušavši u kuću, pripovjedač otkriva jednu po jednu pojedinost. »Stol, stolci i dva kreveta. Na zidovima slike, Srce Marijino i Isusovo, fotografije starih seljaka.«³⁸ Sličan je opis i brezničke kuće. »Kuća u stilu ni plemićka kurija ni seljačka brvnara, gospodarske zgrade samozatajno utopljene u pitomi krajolik s povrtnjakom, cvjetnjakom i voćnjakom koji je neopazice prelazio u šumu prepunu sutonjih sjena.«³⁹

- *opis spaljivanja princa Karnevala*: Običaj spaljivanja princa Karnevala preuzet je iz poganskih vremena kada je trebalo pronaći i osuditi krivca za sve nevolje. Opis je živopisan i slikovit, protkan dijalogom i šarenilom boja. »Na čelu pogrebne povorke poskakuje Miško vijučić zastavom od šarenih papirnih vrpca. Za njim lijeno nabadaju Markovi volovi, a Marko pored njih svečano puceće na saonama, blijed kao pravi pokojnik, u crnu šeširu, bijeloj košulji i crvenim hlačama. Papirnata odjeća tu i tamo se raspala pa mu proviruju slamnati laktovi i koljena. Za saonama dostojanstveno korača biskup s ministrantima pa uciviljena udovica i rasplakana dječica, potom tamburaši, rodbina i ostali namjernici.(...) – Joj si ga tebi, princ Karneval, Boga si klel ki te je dal, vrag te je zel, ti potepuh i sih bedakov general – pijano se, mimo svih obrednih pravila, uplitao u pogrebnu ceremoniju stric Milić, posrćući za biskupom, noseći u ruci zemljani vrč požunac s vinom i škropeći sad mrtvacu, sad biskupa, sad radoznalce koji su se kesili kraj puta, ali je najčešće zalijevao svoje promuklo grlo.«⁴⁰

- *opis Ivanjske noći*: »Njegov smo imendan proslavili uvečer uoči Ivanjdana plešući i pjevajući s krijesnicama, to jest u bijelo obučenim djevojčicama, u cvjetnom ivanjskom kolu: - Dobar večer gospodar, gospodinji i družini.«⁴¹

³⁶ Stjepko Težak: Na Kupi čun, isto, 89.

³⁷ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 27.

³⁸ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 27.

³⁹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 53.

⁴⁰ Stjepko Težak: Spaljivanje princa Karnevala, isto, 21.

⁴¹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 52.

- *idilična slika seoskoga života*: »Gotovo mladenački baka skida košaru s glave, prostire stolnjak po travi, vadi lonce, zdjele, tanjure, kruh, raspoređuje žlice, nože i vilice.«⁴²

- *oproštaj s djetinjstvom, idilična igra dječaka i mjeseca u vodi*: Bježeći od surove ratne stvarnosti, Mijo je uveče promatrao mjesec nad rijekom i njegova dvojnika u rijeci koji ga izazove na igru. Mijina igra s mjesecom nalikuje baletnoj igri. »...I opet ustukne Mijo i opet se poigra s mjesecom u rijeci, trčeći po obali, skrivajući se za grmlje. A onda mu padne na pamet nova igra. Dohvati stvrđnutu grudnu zemlju i tresne je svom suigraču u lice. Lice se razlije u kolobar svijetlećih iskrica, kolobar se podvostruči, potrostruči, razlije po valićima i napokon izduži u svijetli trak, zlatni most koji propinjući se žuri k dječakovoj obali. Dječak ustukne, povuče se natraške dublje na proplanak, a zlatni most pruži se za njim i otkinuvši se od suprotne obale ostane prekinut na polovici rijeke dotičući tamne travke na Mijinoj obali. Mijo priđe bliže, pruži ruku da ga podigne iz vode i zagri, ali on se odmakne i poput zlatnoga kobasičastog balona počne se naglo splašjavati. Pretvori se u duguljasti plameni jezik čiji se čas vrh, čas korijen odljepljivao od svoga sjajnoga stabla. Preko izdužene zlatne tikve mjesec u vodi vrati se u svoje prvotno, isprva malo titravo, a potom mirno okruglo obličje. I onda nastave već poznatu igru. Mijo zastane nasred proplanka, mjesec se nasadi nasred rijeke i pažljivo čeka sljedeći Mijin pokret. A onaj gore, zapravo njegov otac, uzvio nos i fućka mu se za sina u rijeci, za Miju na proplanku i zvijezdu izgublenu u svemiru. Razigrani dječak poleti na obalu, uzdignutih ruku poskoči prema mjesecu na nebu i vikne: - Mjeseče, reci je li ovo u rijeci tvoj dvojnik, sin ili brat! I kako ću iz ove igre u rat?«⁴³ (*Mjesec u rijeci*)

Stjepko Težak nije iznosio fizički izgled svojih junaka, nego je to prepuštao čitateljevoj mašti. Više je pozornosti posvetio psihološkom liku i to sljedećim osobinama:

- *radosti zbog osjećaja simpatije*: »Uto je zazvonio Sveti Marko, pridružila mu se sva zagrebačka zvona, ili je to zvonilo samo u mojoj duši, i ta unutarnja zvona prelila se u moj glas koji je zvonio Opatičkom ulicom pretačući se u priču iznenađenog, presretnog dječaka...«⁴⁴

- *zbunjenosti pred djevojčicom*: »Ja sam Igor... - smrsi u sramu, zbunjen i poražen, a prezime Tot mu je krkljalo negdje u grlu i prelijevalo se u Igor Tat. Igor Gori, Igor Najgori, Igor Mrtvac...«⁴⁵

- *sreći i razigranosti*: »Presretni, preradosni, trčeći i skačući po obali utihnule Kupe, tog predvečerja postadosmo pravi jarčići. Prekobacujući se, hrvajući se, nadvikujući se zaboravimo svoj svakodnevni posao, krave na paši i pogibelj koja na njih vreba iz obližnjeg djetelišta.«⁴⁶

⁴² Stjepko Težak: Suza na vlasi, isto, 86.

⁴³ Stjepko Težak: Mjesec u rijeci, isto, 105.

⁴⁴ Stjepko Težak: Dvije Dore, tri Josipa i ja, isto, 76.

⁴⁵ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 29.

⁴⁶ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 12.

- *boli zbog rastanka s bakom*: »Kako je lijep zreli pšenični klas! Pšenica nema dugih osina kao ječam. Odakle sad ova kapljica rose? Rosa u podne! Skliže se sa zrna na zrno, niz vlat, na moj dlan i točno na bijeli mjehurić žulja, pa žulja i žeže kao žeravica. Zar je to moja suza? Što će reći strina, kuma, susjeda? O, bako, da znaš...«⁴⁷

Likovi su u *Zlatookinu osmijehu* identificirani govorno. Pisac, koji je i pripovjedač, govori književnim jezikom, dok su ostali likovi prepoznatljivi prema kajkavskom narječju ili žargonskom govoru. Primjerice, kajkavskim narječjem govori baka iz novele *Slavin akvarel* i baka iz novele *Kip domovine leta 197...* Evo primjera.

U susretu Igora, koji traži akvarele Slave Raškaj, i bake izmjenjuju se književni jezik i pučki kajkavski govor.

- Dobar dan, kuma! Jeste li vi poznavali Slavu Raškaj?
- Ku Slavu?
- Slikaricu Slavu Raškaj. Tu se rodila.
- Nikad čula za nju. Pri nas takvega prezimena nima.
- Kako nema. I škola vam se tako zove.
- Kad sam ja išla v školu, ni se tak zvala. Sad me druge brige taru.
- I baš nikad niste čuli za Slavu Raškaj, slikaricu, gluhonijemu bilježnikovu kćer. Umrkla je 1906. u Stenjevcu,
- Joj, pak ja se nis ni rodila tada. Ak je bila bilježnikova ći, unda pojte tam do stare poštarice, una bu vam se povidala.«⁴⁸ (*Slavin akvarel*)

U dijalogu između unuka i bake u noveli *Kip domovine leta 197...* baka govori kajkavskim narječjem, a unuk u štokavsko narječje unosi kajkavske riječi.

- Ali ja ću ići. Čim školu završim. U troje ćemo brže kuću dovršiti.
- Nikam ne pojedeš. Školali te bumu.
- Školali me bute? Pak bum kak Mirjana dva leta čekal posal! Ako ga uopće i dobijem.
- Ne buš nikam išal! Da li to vlak fućka?
- Da. Idem pred njih?
- poj, sinko.⁴⁹ (*Kip domovine leta 197...*)

Također se pisac često igra riječima. Npr., stvaranjem porodica riječi:
 »Žabe, žabe, žabice, žablje žabetine iz žive žabokrečine, dosta mi je vašega žabokreka, žabokrika, žaboslova kao i moga jalovoga žabolova!«⁵⁰
 »Biserko, biseru jadranskih biser-dubina! Uzbiseri se i razbiseri biser moga biser-srca, probiseri meni, biserčiću zabiserenom u biser biserastiji od

⁴⁷ Stjepko Težak: Suza na vlati, isto, 87.

⁴⁸ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 27.

⁴⁹ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 79.

⁵⁰ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 7.

svemirskih biserčina nad biserčicama, koje ni noktu bisernom, ni zubićima bisernima, vi vlasi bisernoj doresle nisu. Biseru nad biserima, probiseri mi: Biseriš li me? Kako da ti biserim da bi se i Ti zabiserila u mene? Tvoj na smrt zabisereni Biserinko.«⁵¹

LITERATURA

- Kolarić-Kišur, Zlata: Moja Zlatna dolina, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
Hranjec, Stjepan: Pregled hrvatske dječje književnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
Krilić, Zlatko: Šaljive priče i priče bez šale, ABC Zagreb, 2001.
Težak, Stjepko: Zlatookin osmijeh, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
Žigrić, s. Mariangela: Vukovarske uspomene, Đakovo, 1998.

SUMMARY

SHORT STORIES *ZLATOOKIN OSMIJEH* BY STJEPKO TEŽAK

Dr. Stjepko Težak is a distinguished university professor, Croatian linguist, author of many grammar books, hand books, and research books. The paper focuses on the collection of short stories *Zlatookin osmijeh* (1996), 'to see this type of my work' as the professor himself wrote to a student of his. The paper consists of two parts: /1/ Life and work(ing) of Stjepko Težak, /2/ *Zlatookin osmijeh*, /3/ features of language and style.

Key words: Stjepko Težak, *Zlatookin osmijeh*, short stories

Primljeno: 1. listopada 2007.

⁵¹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto 49.